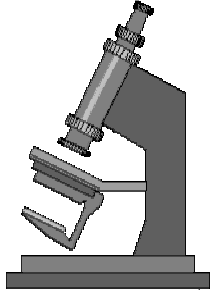

A baktériumok alaktana

2009

LL

A baktériumok alakja:
genetikailag meghatározott
osztályozásuk alapját képezi

Fiatal baktériumok – 3 forma

- gömb – coccus
- pálca – bacillus
- spirális

2009

LL

2

Mikroszkópos vizsgálat

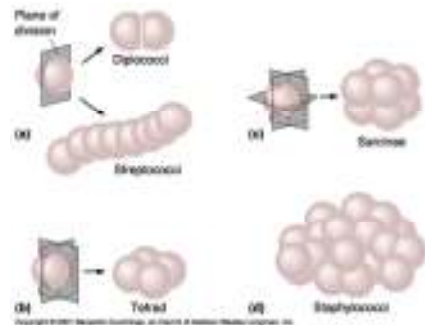
- A baktériumok mérete: μm
- Készítmények:
  - Natív – élő baktériumok, egyesek mozognak
  - Kenet – festett preparátum, elölt baktériumok

2009

LL

3

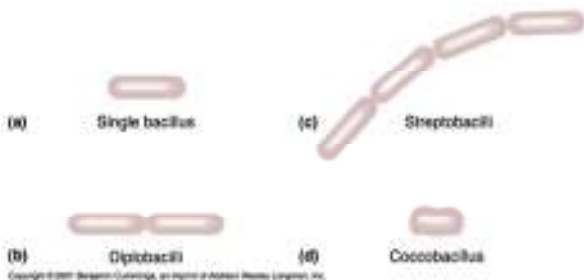
Coccusok

2009

4

Bacillusok

2009

LL

5

Hajlott formák

2009

6

S. pneumoniae

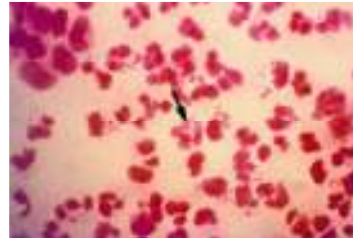

2009

LL

7

Neisseria gonorrhoeae

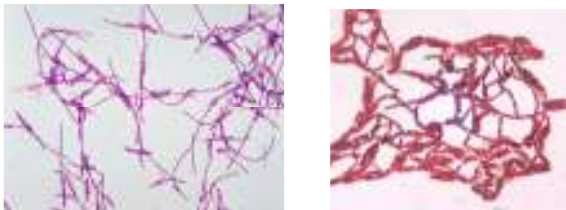

2009

LL

8

Bacillus anthracis

2009

LL

9

Clostridium botulinum

2009

LL

10

Haemophilus influenzae

2009

LL

11

Treponema pallidum

Baktériumok – prokarióta mikroorganizmusok

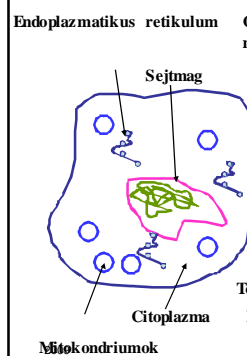
- Nincs maghátyájuk
- Egy kromoszómát tartalmaznak

2009

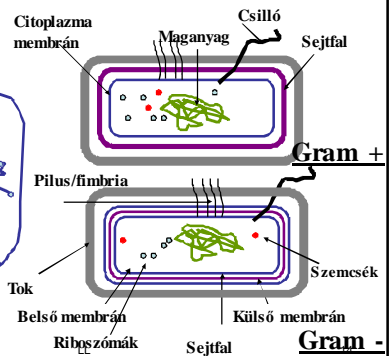
LL

13

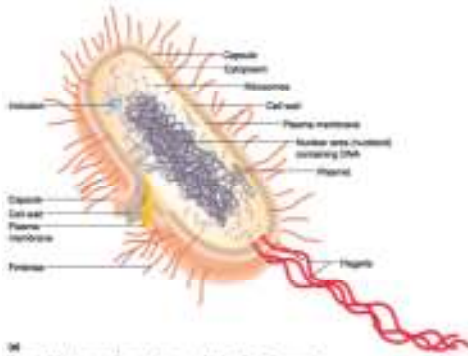
Eukarióta sejt

Prokarióta sejt

A baktériumsejt felépítése

2009

Copyright © 2007 Benjamin Cummings, an imprint of Addison-Wesley Longman, Inc.

15

A baktériumsejt szerkezete

- Nélkülözhetelen szerkezeti elemek
  - maganyag
  - citoplazma
  - citoplazmahártya
  - sejtfal
- Járálékos elemek
  - tok
  - csilló
  - fimbria/pilus
  - spóra

2009

LL

16

Maganyag

- A prokarióták nem tartalmaznak membránnal elhatárolt sejtmagot
- A genetikai anyag kettősszálú DNS.
- Általában cirkuláris, de ismertek lineáris DNS genomot tartalmazó baktériumok is
- A bakteriális genom mindig haploid

2009

LL

17

Citoplazma

- Protoplaszma – nagy viszkozitású folyadék, kb. 80% vizet tartalmaz
- Különböző tápanyagok oldatban található (cukrok, aminosavak, nukleotidok, ionok)
- Bioszintézis, energiaszolgáltató folyamatok
- Itt található a sejtorganelumok: maganyag, riboszómák, mezoszóma, valamint vakuolumok, granulumok, zárványok
  - Zárványok – tartalék tápanyag - diagnosztika
- Hiányzik a mikrotubulus és mikrofilament rendszer, endoplazmatikus retikulum, mitokondriumok

2009

LL

18

Riboszómák

2009

LL

19
Figure 4.19

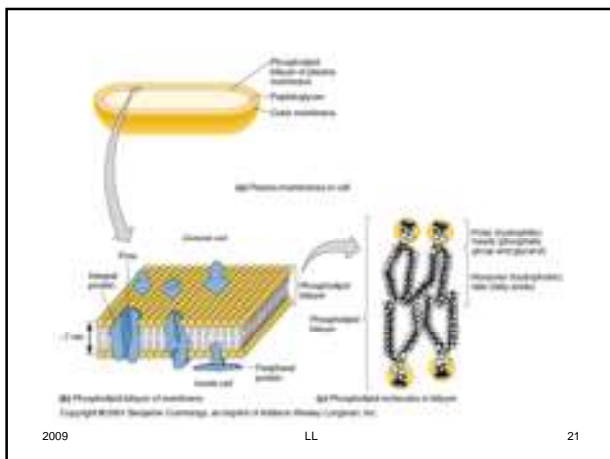
Citoplazmahártya

- A sejtfal alatt helyezkedik el
- 7-8 nm vastagságú flexibilis réteg
- Unit vagy egységmembrán – szerkezete megegyezik az eukarióták membránjával
- Kettős lipoprotein réteg
  - Foszfolipidek - 30-40%
  - Fehérjék – 60-70%
- Nem tartalmaz szterolokat – kivétel Mycoplasmák

2009

LL

20

2009

LL

21

- Citoplazmahártya szerepe
  - Transzportfolyamatok szabályozása
  - Tápanyag felvétel
  - Metabolikus termékek leadása
  - Bioszintetikus folyamatok – sejtfelszíni szerkezetekbe beépülő makromolekulák, energiaszolgáltató rendszer enzimeit

2009

LL

22

Sejtfal

- Rigid szerkezet
- Meghatározza a baktériumsejt alakját
- Megőrzi a sejt integritását a változó környezeti ozmotikus viszonyok között

2009

LL

23

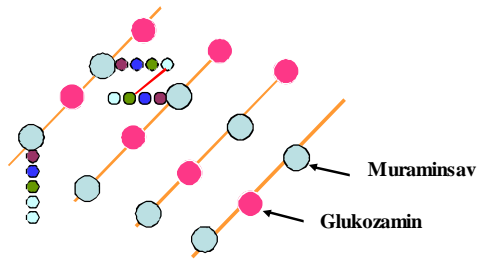
- Peptidoglikán: térhálós óriásmolekula
  - NAG – N-acetil glükózamin
  - NAM – N-acetil muraminsav
  - Tetrapeptid oldallánc
  - Keresztkötések – rövid peptidek – murein
    - Keresztkötő peptidek szerkezete az egyes baktériumcsoportoknál eltérő
  - Cukorgerinc azonos, peptidek különbözőek

2009

LL

24

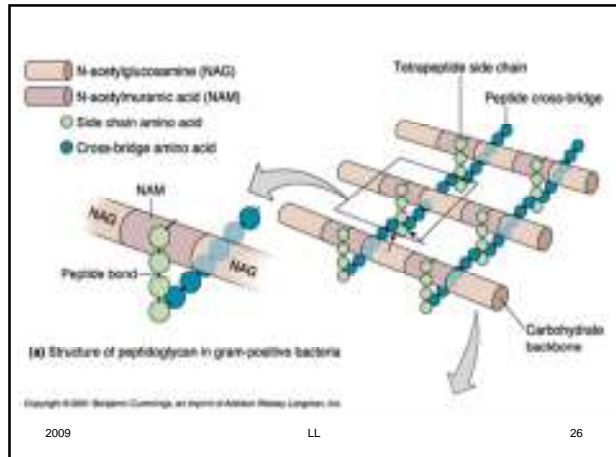
Peptidoglikán

2009

LL

25

2009

LL

26

- Peptidoglikán
  - Csak a prokariótákban fordul elő
  - A létrejöttéhez szükséges biokémiai folyamatok csak a baktériumokra jellemzőek
  - Sejtfalszintézis – antibiotikum terápia kiváló célpontja
  - Természetes védekező mechanizmus – lizozim
    - NAG-NAM kötéseket hasítja
  - Hidrolázok – aktiválódásuk – sejtek líziséhez vezet

2009

LL

27

Gram-pozitív sejtfa

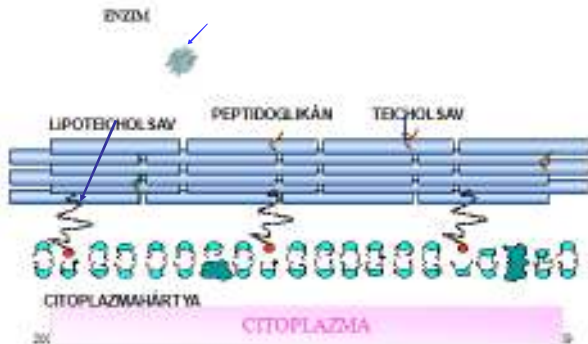
- 10-80 nm vastag
- Több réteg peptidoglikán (30-40)
- A vastag peptidoglikánhoz savas poliszacharidok kapcsolódnak
  - Teicholsav – peptidoglikán réteghez kötődik, permeabilitási barrier
  - Lipoteicholsav – citoplazmamembránhoz kötődik, peptidoglikán rögzítése
  - Sejtfa szerkezetét tartja egyben a sejtosztódás és növekedés során
  - A sejtfelület negatív töltésének biztosítása
  - Antigen tulajdonság
  - Adhéziónban betöltött szerep

2009

LL

28

GRAM - POZITÍV SEJTBUROK

2009

Gram-negatív sejtfa

- Vékonyabb és sokkal komplexebb mint a Gram-pozitív sejtfa
- Sejtmembrán
- Periplazmatikus rés
- Peptidoglikán – vékony réteg
  - Kis specifikus lipoprotein – murein lipoprotein, a külső membránhoz horgonyzódik le
- Külső membrán – OM

2009

LL

30

- **Periplazmatikus rész (tér)**
  - Gél állapotú fehérjékből, oligoszacharidákból álló anyag tölti ki
  - Itt helyezkedik el a peptidoglikán réteg
  - Fontos funkcionális szerep
    - Enzimek (hidrolázok, detoxikáló)
    - Transzportfolyamatok kötőfehérjei
    - Oligoszacharidok: ozmotikus puffer a sejt és környezete között
    - Sejtterefogat 20-40%-át képezheti

2009

LL

31

- **Külső membrán**
  - Behatárolja a periplazmát
  - Fosfolipid kettősréteg, nem szimmetrikus, külső rész LPS (külső réteg hidrofil, belső réteg hidrofób)
  - Negatív felszínt biztosít
  - Permeabilitási gát bizonyos anyagok számára
    - Antibiotikumok
    - Lizozim
    - Permeabilitás fajtól függően változik

2009

LL

32

LPS

- **Lipid A – endotoxin**
  - 6-7 telítetlen zsírsavlánc, foszforilált glükózamin dimerhez kapcsolódva
  - Az LPS molekulát a külső membránhoz horgonyozza
- **R-mag**
  - Rövid cukorlánc
  - 2-keto-3-dezoxi oktansav és heptóz
- **O specifikus oldallánc – O antigén**
  - Hidrofil oldallánc
  - Ismétlődő penta- és tetraszacharidokból

2009

33

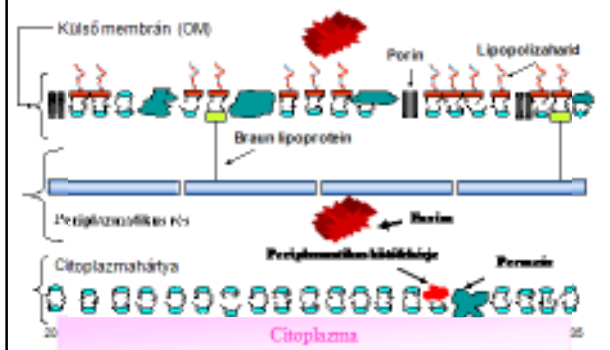
- Külső membránban fehérjék is találhatóak
  - Major OMP
  - Receptor funkció
  - Adhéziót biztosító
  - Porin fehérjék
    - Csatornákat határolnak
    - Transzportfolyamatokban van szerepük

2009

LL

34

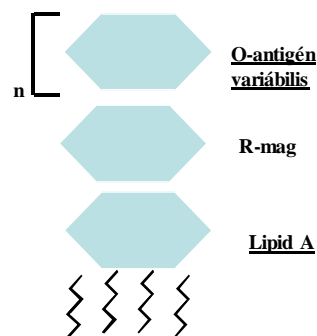
GRAM-NEGATÍV SEJTBUROK

20

35

LPS

2009

LL

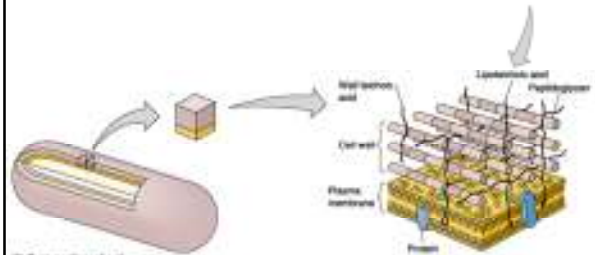
36

- A sejtfal bontására képes enzimek széles körben elterjedtek
  - endopeptidáz, glukozidáz, muramidáz
  - Lizozim – a Gram-pozitív sejtek fala leemészthető (protoplasztfúzió, transzformálás, transzfekeció)
  - Károsító tényezők hatására:
    - Protoplaszt – Gram-pozitív sejtből
    - Szferoplaszt – Gram-negatív sejtből
    - L-formák
- A sejtfal épsége fontos.
- A sejtfallszintézis bármely lépését gátló szer antibakteriális hatású

2009

37

Gram-pozitív sejtfal

36 Gram-positive cell wall
Copyright © 2007 Benjamin Cummings, an imprint of Addison Wesley Longman, Inc.

2009

LL

38

Gram-negatív sejtfal

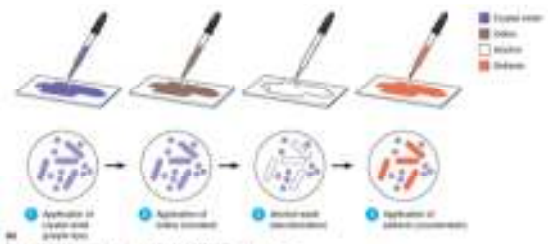
35 Gram-negative cell wall
Copyright © 2007 Benjamin Cummings, an imprint of Addison Wesley Longman, Inc.

2009

LL

39

Gram-festés

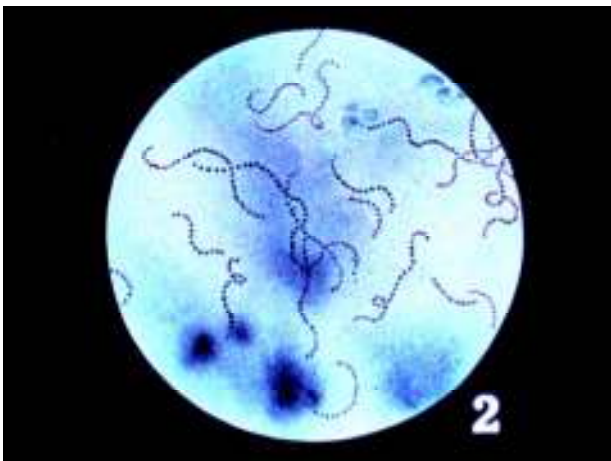

34 Gram staining
Copyright © 2007 Benjamin Cummings, an imprint of Addison Wesley Longman, Inc.

2009

LL

40

Tok

- Nyálkás, kocsonyás anyag
- 1-3 mikrométer vastagság
- Összetétel – fajoként változik
  - polizaharid
  - polipeptid
- Antigen tulajdonság – szerológiai csoportosítás (tipizálás) – tokduzzasztás
- Tokképzés nem állandó tulajdonság – függ a környezeti tényezőktől

2009

LL

43

- Tok - virulencia tényező
- Védő szerep
  - fagocitózis
  - kiszáradás
  - károsító tényezők

2009

LL

44

S. pneumoniae

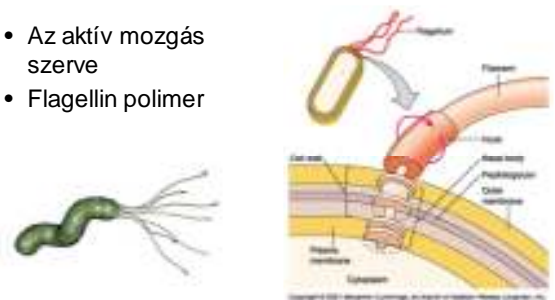
2009

LL

45

Csilló

- Az aktív mozgás szerve
- Flagellin polimer

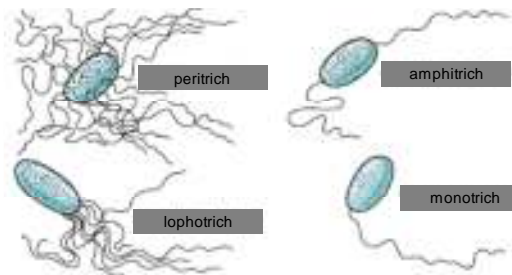

2009

LL

46

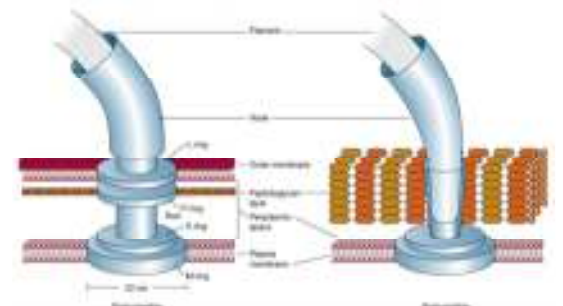
A csillók elhelyezkedése

2009

LL

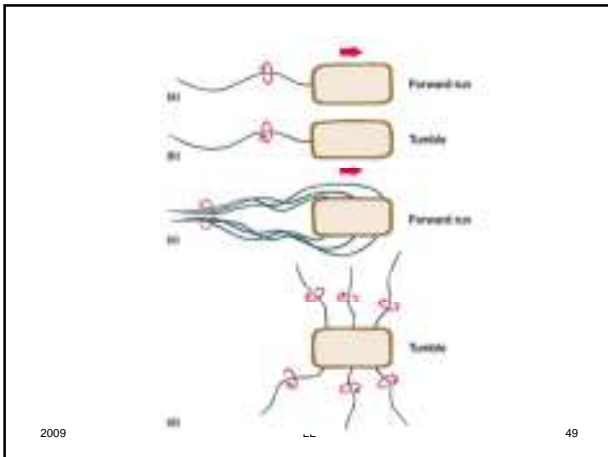
47

2009

LL

48

2009

LL

49

Fimbria/pilus

- Vékony, merev, üreges képletek
- Elektronmikroszkóppal vizualizálhatók
- Gram-pozitív és Gram-negatív baktériumoknál
- Pericelluláris elrendeződés
- Nem a mozgást szolgálják
- Fehérje - pilin – antigén

2009

LL

50

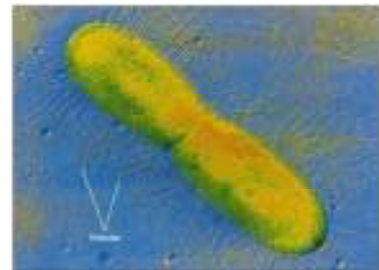
- Adhéziós fimbrák
  - Tapadást szolgálják
  - Szerep – patogenitásban
  - Specifikus receptorok
    - gazdaspecificitás
    - szervspecificitás
- Szexpilusok
  - Konjugációs cső

2009

LL

51

Fimbria/pilus

2009

LL

52

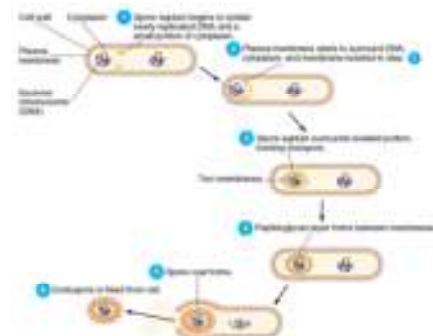
Spóra

- Az endospóra a kedvezőtlen körülmények közé került baktérium **túlélését** szolgálja
- Spóra szerkezete:
  - spóramag (core) – Ca-dipikolinát – bakteriális genom, fehérjeszintetizáló és energiatermelő rendszer elemei
  - komplex membránréteg
    - belső membrán – peptidoglikán
    - kortex
    - köpeny
- Deformálja/nem a baktériumtestet
- Elhelyezkedés: centrális, szubterminális, terminális

2009

LL

53

2009

LL

54

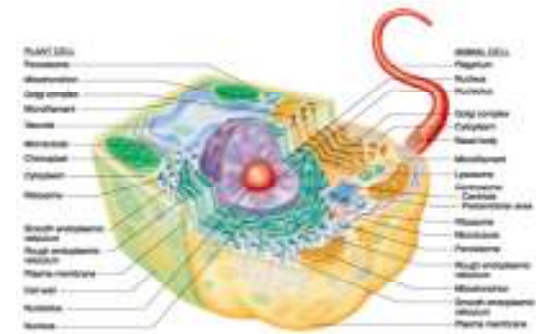
- Spórák rendkívül ellenállóak
  - Fertőtlenítőszerrel, hővel szemben
  - hosszú ideig életképesek maradnak
- Germináció
  - hőrezisztencia elvesztése
  - rehidráció
  - szintetikus folyamatok beindulása
  - növekedés
  - vegetatív sejt osztódása

2009

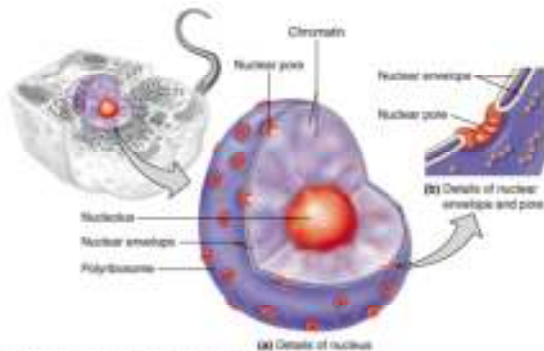
LL

55

Az eukarióta sejt szerkezete

2009
Copyright © 2009 Benjamin Cummings, an imprint of Addison Wesley Longman, Inc.

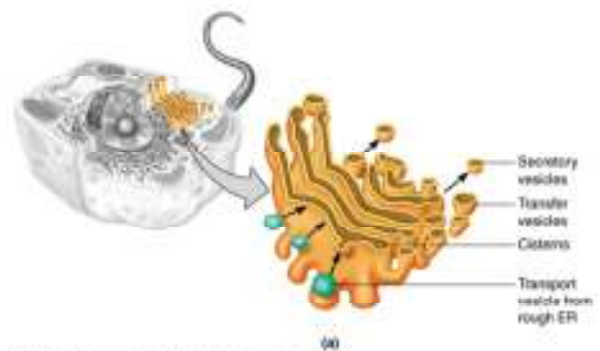

Copyright © 2009 Benjamin Cummings, an imprint of Addison Wesley Longman, Inc.

2009

LL

57

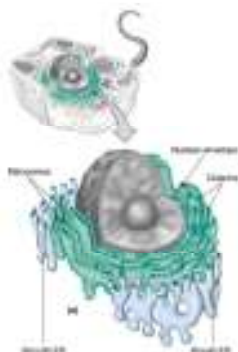

Copyright © 2009 Benjamin Cummings, an imprint of Addison Wesley Longman, Inc.

2009

LL

58

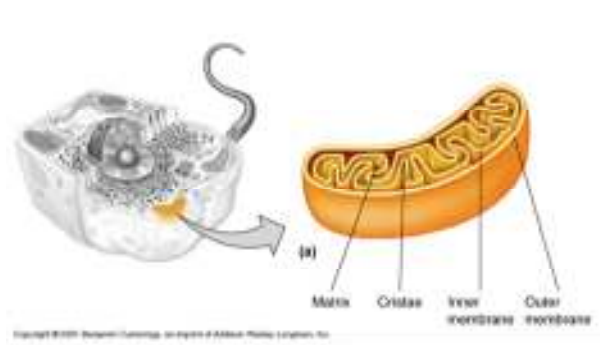

Copyright © 2009 Benjamin Cummings, an imprint of Addison Wesley Longman, Inc.

2009

LL

59

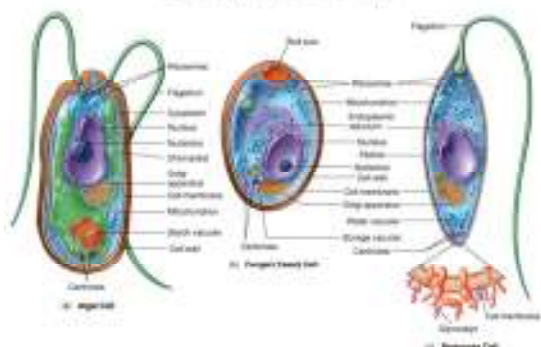
Copyright © 2009 Benjamin Cummings, an imprint of Addison Wesley Longman, Inc.

2009

LL

60

Eukarióták

Gombák – eukarióták

- Sejtmag, magvacska
- Mitokondriumok, endoplazmatikus retikulum, Golgi-ekvivalens organellek
- Citoplazma – tápanyag szemcsék – glikogén
- Sejtfa – NAG homopolimere – kitin
- Tok

2009

LL

62

A gombák alaktana

- Sarjadzó gombák
  - egysejtűek
  - kerek vagy ovális sejtek
  - néhány μm átmérőjűek
  - Gram-pozitívan festődnek
  - Szaporodás bimbózással
- Fonalas gombák
  - fonalakat (hifákat) képeznek
  - fonalszövedék – gyökér- és légmicélium
  - penészek, bőrgombák
- Dimorf gombák
  - szobahőn fonalas
  - 37°C-n sarjadzó

2009

LL

63

2009

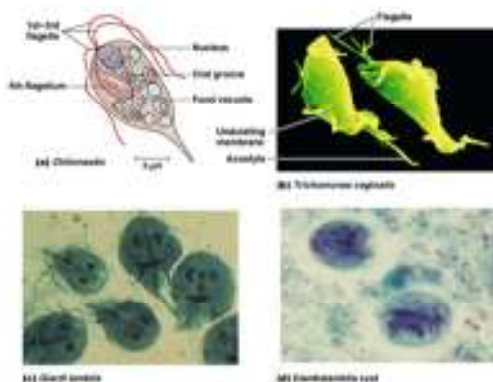
64

A protozoonok alapvető tulajdonságai

- A protozoonok eukarióta egysejtűek
  - Mag, magvacska, citoplazma (ektoplazma, endoplazma)
  - Mozgás: speciális organellekkel
  - Ivaros és ivartalan szaporodás
- Méreteik: 2-3 – 60-80 μm
  - Fajon belül is változhatnak a méretek
- Megjelenési formák
  - Vegetatív forma – trophozoita – táplálkozik, mozog, szaporodik

2009 – Cysta – nyugalmi alak LL

65

2009

66

A vírusok jellemzése, elnevezése és osztályozása

2009

LL

67

Jellemzés

- Vírusok – kórokozók heterogén csoportja
- Genetikai parazitáknak tekinthetők
- Méretek:
  - 20 nm Parvovírus (átm.)
  - 400 nm Poxvírus (átm.)
  - 10000 nm Filovírusok hosszúsága
- Elektronmikroszkóppal tanulmányozhatók

2009

LL

68

- **Összetétel**
  - nukleinsav (**DNS** vagy **RNS**)
  - fehérje
  - lipidek, szénhidrátok – komplex vírusok
- **Élő**, fogékony sejtekben tenyésztethetők

2009

LL

69

Megjelenési formák

- **vegetatív vírus:**
  - gazdasejttel egyesült vírus (nukleinsav replikatív formában)
- **provírus:**
  - a gazdasejt genomjába integrálódott vírusgenom
- **virion:**
  - fertőző genetikai információ, fehérjeburokban levő géncsoport
  - sejtől kijutott vírusrészecske, meghatározott fizikai és kémiai szerkezettel
  - nem mutat életjelenségeket
  - megőrzi fertőzőképességét (körülmények)

2009

LL

70

Vírust meghatározó kritériumok

- egyféle nukleinsavat tartalmaz
- fogékony sejtre jutva a vírusnukleinsav irányítja a replikációt
- a vírusnukleinsav csak a gazdasejt bizonyos bioszintetikus folyamatainak jelenlétében képes replikációra
- nem képes kettéosztódásra
- nincs saját riboszómája, önmagában nem képes a replikációra

2009

LL

71

A vírus nem sejttes fertőző ágens, amely csak egyféle kódoló nukleinsavból és fehérjéből áll.

2009

LL

72

Osztályozás

- vírusrészecske nukleinsavtartalma alapján:
  - DNS vírusok
  - RNS vírusok
- a virion morfológiája és fiziko-kémiai szerkezeti jellemzők alapján
  - víruscsaládok
- antigénszerkezet, citotropizmus, fertőzött sejten belüli szaporodás helye, peplon felvétel helye, virion enzimentartalma alapján további felosztás

2009

LL

73

Nemzetközi Vírustaxonomiai Bizottság (ICTV)

- víruscsalád (familia):
  - viridae* (*Picornaviridae*)
- alcsalád (subfamilia):
  - virinae* (*Alphaherpesvirinae*)
- nemzetség (genus):
  - virus* (*Enterovirus*)

2009

LL

74

ICTV (2000) vírusok 3 rend

- 56 család
- 9 alcsalád
- 223 genus
- 1550 faj

2009

LL

75

Víruscsalád:

- **nukleinsav kémiai szerkezete:**
  - DNS vagy RNS
  - egyszálú vagy kétszálú
  - lineáris vagy cirkuláris
- **nukleokapszid szimmetriatípusa:**
  - helikális
  - kubikális
  - binális
  - komplex
- helikális vírusok: a nukleokapszid átmérője
- kubikális vírusok: a kapszomerek száma

2009

LL

76

Gerincesek orvosi vonatkozású vírusai:

- DNS vírusok (6 család)
- RNS vírusok (13 család)

2009

LL

77

DNS vírusok
Adenoviridae
Hepadnaviridae
Herpesviridae
Papovaviridae
Parvoviridae
Poxviridae

RNS vírusok
Arenaviridae
Bunyaviridae
Caliciviridae
Coronaviridae
Filoviridae
Flaviviridae
Orthomyxoviridae
Paramyxoviridae
Picornaviridae
Reoviridae
Retroviridae
Rhabdoviridae
Togaviridae

2009

LL

78

A virion szerkezete

Nukleinsav

Kapszid

Peplon

2009

LL

79

Nukleinsav

- limitált mennyiségű genetikai információt tartalmaz
- Fehérjeburok:
  - fehérjemolekulákból áll, ezek sokszorosán ismétlődnek, stabil egybeépülésük minimális energiaigénnyel vagy spontán történik

2009

LL

80

Kapszid

- A nukleinsavat körülvevő fehérjeburok, **kapszomerek** (morfológiai egység) alkotják.
- Kapszid és nukleinsav – **nukleokapszid**.
- Szabályos kristály vagy csőszerű képződmény, egyes esetekben kétrétegű.
- A külső réteg felépítésének szimmetriája szerint:
  - **helikális** szimmetria
  - **kubikális** szimmetria
  - **kettős vagy binális** szimmetria esetén a helikális és kubikális szimmetriatípus is megtalálható (bakteriofág)
  - **komplex** szimmetria (poxvírus, HIV)

2009

81

Peplon

- bizonyos vírusok rendelkeznek külső burokkal
- a gazdasejt membránval határolt sejtalkotójából származik, akkor kapcsolódik a vírushoz, amikor az a sejtből kiszabadul
- vírusspecifikus fehérje alegységek – peplomerek (EM: kiálló tüskék)

2009

LL

82

Helikális vírusok

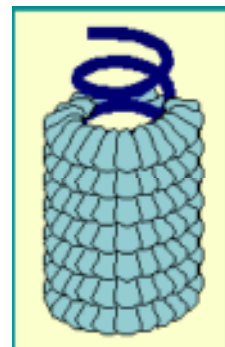
- a szerkezeti egységek (kapszomerek) egyenként épülnek össze a spirál formában hajlított nukleinsavval, amely a kapszomereken halad keresztül: nukleokapszid
- csőszerű szerkezet, a szerkezeti egységek spirálvonal mentén helyezkednek el.
  - pálca alak: dohánymozaik vírus, lyssavírus
  - gömb alak a nukleokapszidszálon másodlagos csavarulatok:
    - szabályos (Orthomyxovírus)
    - szabálytalan (Paramyxovírus)
- osztályozásnál: fontos a nukleokapszidszál átmérője

2009

LL

83

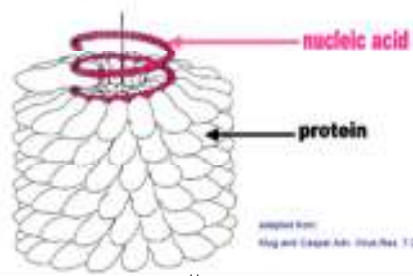
Helikális szimmetria (TMV)

2009

84

TOBACCO MOSAIC VIRUS

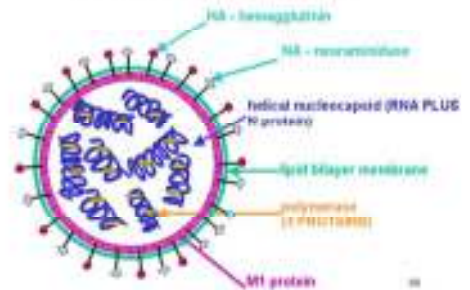

2009

LL

85

ORTHOMYXOVIRUSES

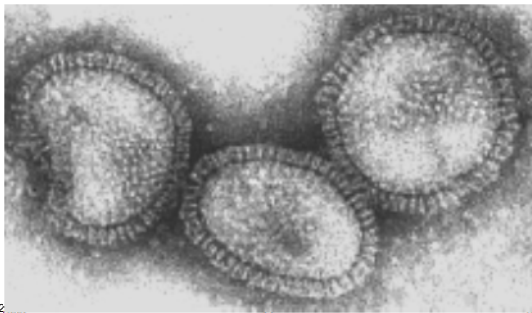

2009

LL

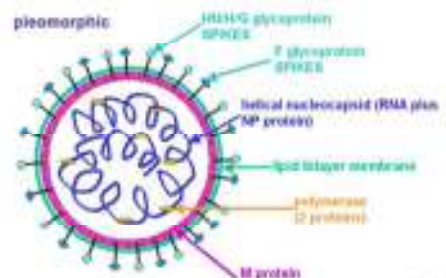
86

Influenzavírus (EM)

2009

PARAMYXOVIRUSES

2009

LL

88

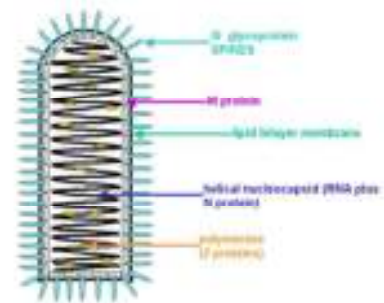
Paramyxovírus (EM)

2009

89

Rhabdovírus

2009

LL

90

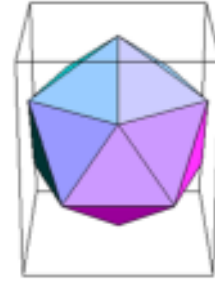
Kubikális vírusok

- a kapszidot kapszomerek alkotják
- pentamer, hexamer
- a kapszidot felépítő szerkezeti egységek elrendeződése szimmetrikus és ekvivalens.
- ikozahedrális szimmetria
- a kapszomerek száma meghatározott érték.

2009

LL

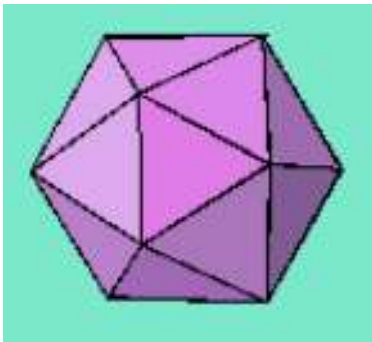
91

2009

LL

92

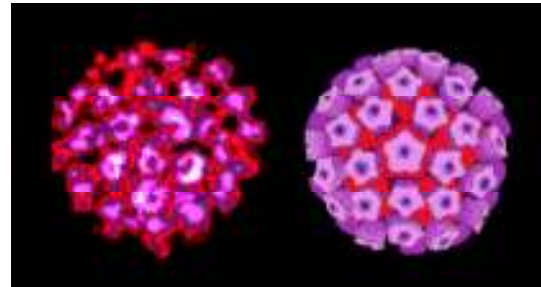

2009

LL

93

Papillomavírus

2009

LL

94

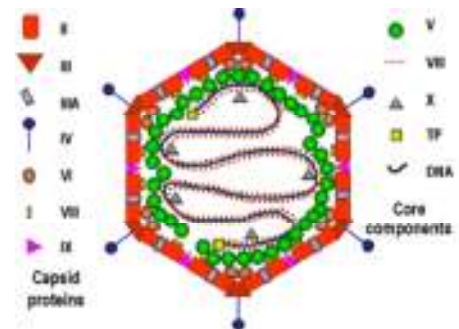
Papillomavírus (EM)

2009

95

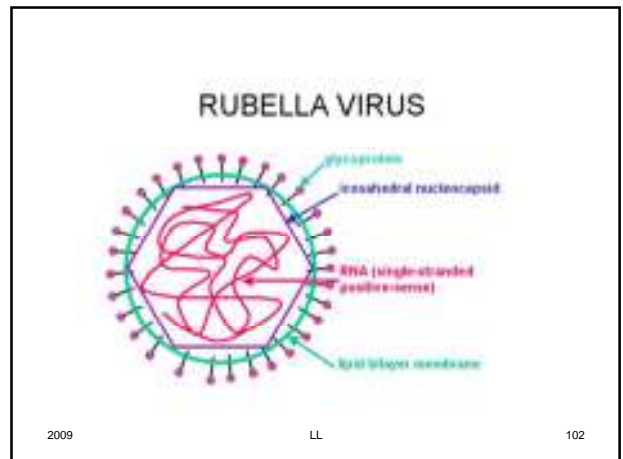
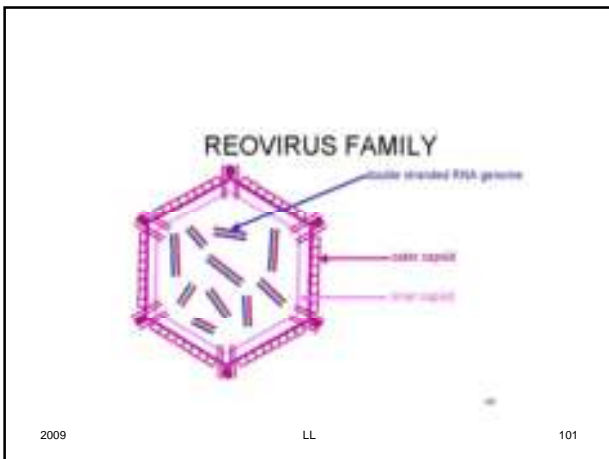
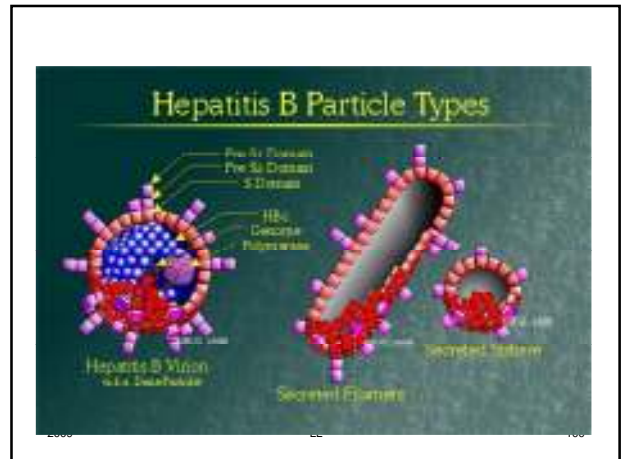
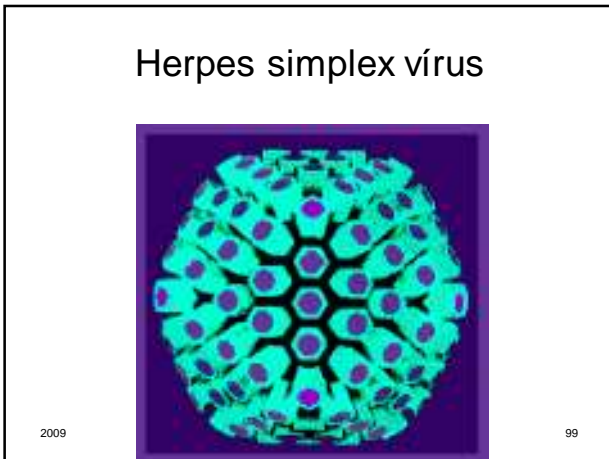
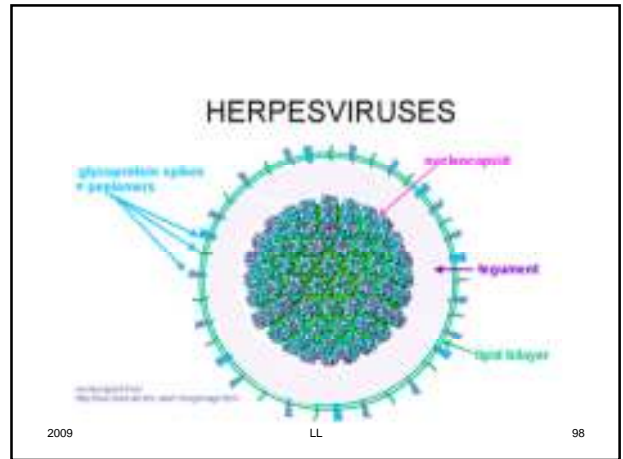
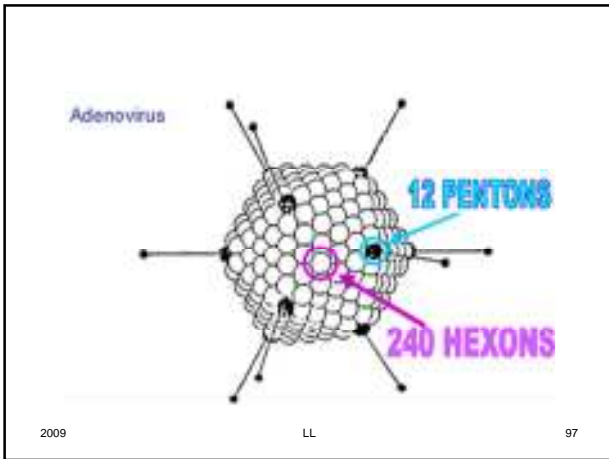
Adenovírus

2009

LL

96

Binális vírusok

- Farkos bakteriofágok

2009

LL

103

Komplex szimmetria

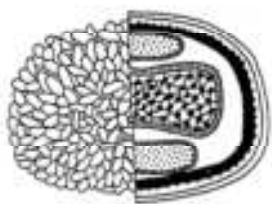
- Mindazon vírusokat ide soroljuk, amelyek nem felelnek meg az előző három típus szimmetriaviszonyainak

2009

LL

104

COMPLEX SYMMETRY

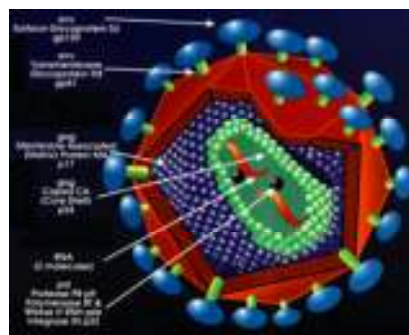
POXVIRUS FAMILY

2009

LL

105

HIV szerkezete

2009

106

A vírusok kémiai összetétele

- Nukleinsavak
- Fehérjék, enzimek
  - Lipidek
  - Szénhidrátok

2009

LL

107

2009

LL

108

Nukleinsavak

- Egyfajta nukleinsav: **DNS** vagy **RNS**
- 7-400 gén
- Infektivitás (alacsonyabb szintű, de a gazdaspektrum szélesebb)
- **Genom**
  - Egyszálú(ss) / kétszálú (ds)
  - Lineáris / cirkuláris
  - Szegmentált / nem szegmentált
  - Oszatlan / osztott
  - Pozitív / negatív polaritású
- Nukleotidszekvencia, összetétel jellegzetes

2009

LL

109

Fehérjék

- 2-30 különböző vírusfehérje
- **Külső / kapszid fehérjék**
  - Rezisztencia fehérjebontó enzimekkel szemben, genom védelme
  - Affinitás a sejt felszíni receptorok iránt, fogékony sejthez való kötődés
  - Strukturális szimmetriát határozzák meg
  - Antigénszerkezet
  - Specifikus aktivitás (influenzavírus)
- **Belső / core fehérjék**
  - Nukleinsavhoz kapcsolódnak
  - Vírión saját enzimeit

2009

LL

110

Fehérjék

- **Korai** fehérjék – nem szerkezeti elemek
  - Szaporodási ciklus korai fázisában képződő polimerázok
  - Transzkripció időbeli szabályozása
  - Sejtciklus moduláció
- **Prekurzor** fehérjék – átalakulás után beépülnek
- **Késői** fehérjék – struktúrelemek

2009

LL

111

Enzimek

- Replikációhoz esszenciálisak
  - Nukleinsav polimerázok - transzkriptázok
  - Nukleázok
  - Ligázok
- Replikációhoz nem feltétlenül szükségesek
  - Kinázok
  - Dehidrogenáz
  - Foszfátáz
  - Neuraminidáz
  - lizozim

2009

LL

112

Lipidek

- **Peplonban**
- Belső vagy külső sejtmembránokból, ahol előzetesen vírusspecifikus fehérjék épültek bele
- Foszfo- és glikolipidek, neutrális zsírok sejtmembrán specifikusak
- Lipid tartalmú vírusok érzékenyek éterrel és szerves oldószerekkel szemben, hatásukra elveszítik fertőzőképességüket

2009

LL

113

Szénhidrátok

- Vírusburok glikoproteinek is tartalmaz
- Ezeket a vírus kódolja
- Szerep:
  - Sejt receptorhoz való kötődés
  - Vírusantigének
  - Neutralizációs antitestekkel kapcsolódnak

2009

LL

114